Mihail Manoilescu – schiță sumară de portret

Dan POPESCU

Universitatea „Lucian Blaga"din Sibiu, Facultatea de Științe Economice
Lucian Blaga University of Sibiu, Faculty of Economic Sciences
Personal e-mail: dan.popescu@ulbsibiu.ro

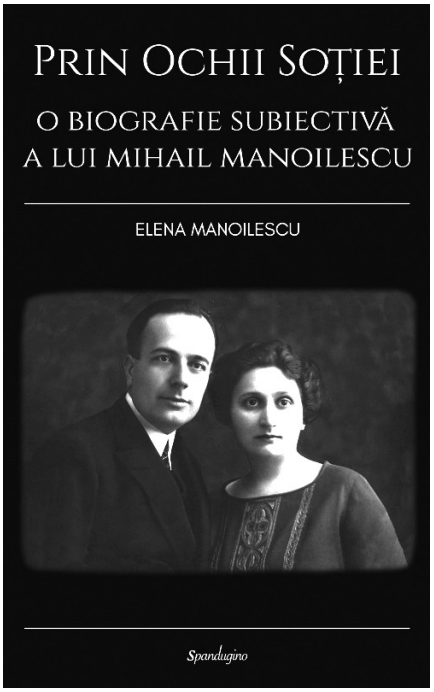
Mihail Manoilescu – Portrait Outline

Who was Mihail Manoilescu? What are the main dimensions of his scientific work? How did the researcher tilt the industrial development theory, that specializes in international trade, according to David Ricardo's theory of comparative costs and the H.O.S. theory? What was his place in the world economy? What current significations may one find in Manoilescu's theses? Here are questions that this study is designed to answer, outlining a portrait of the Romanian economist.

Keywords: related costs, comparative costs, industrial development, productivity, progress, perspective.

Pentru economiștii români și nu numai, luna decembrie nu este doar o lună a sărbătorilor. Sf. Nicolae, Crăciunul, Anul Nou ș.a. Ea este și o lună a unor comemorări triste. Iată, în 19 decembrie 1948 s-au împlinit 7 decenii de când marele economist român, european, universal a fost arestat a treia oară în decurs de doar câțiva ani și nu s-a mai întors niciodată acasă. A fost dus la pușcăria de la Sighet. Iar în 30 decembrie 1950 s-a stins din viață acolo, exterminat de regimul de teroare instaurat în România sub protecția armatelor sovietice. Aproape tot ce era de valoare românesc trebuia să piară... Iar Mihail Manoilescu era un savant economist de mare valoare, recunoscută. Prin gândirea sa economică – a străpuns însă noi orizonturi și în sociologie, dar și în tehnică etc. – a revoluționat știința Economiei Politice cu precădere în domeniul dezvoltării industriei, al schimburilor internaționale, al productivității, fiind deosebit de apreciat, cam după 1920 și pe urmă, în Franța, Spania, Portugalia, Italia, state din America de Sud, Statele Unite etc. A fost nimicită o mare, o autentică mare valoare, perenă, la numai 59 de ani. O uriașă pierdere pentru România și pentru lume.

Dar cine a fost? Ce a creat, în linii mari, acest economist român care a ținut zeci și zeci de conferințe, deosebit de apreciate, în mari capitale și orașe europene, cu ecouri în toată lumea, de la Paris, la Viena, la Buenos Aires, de la Berlin la Rio de Janeiro și la Madrid, la Lisabona și în Statele Unite? Prelegeri, conferințe și lucrări ale lui Manoilescu au fost deosebit de apreciate de multe dintre cele mai mari publicații ale lumii, cărțile sale fiind traduse, până la moartea sa, în 5 limbi, iar mai apoi și în altele. Acum este moda citărilor, iar la Manoilescu au fost zeci și zeci de mii de citări serioase, multă vreme mai multe în Vest decât în țară, practic nenumărate și în timpul vieții și după moartea sa atât de dramatică. Pentru a pătrunde în acest univers infinit, eu citindu-l și citându-l pe marele economist, în condiții mult mai grele, încă din 1972 – primul l-a reevaluat după 1965, profesorul Ivanciu Nicolae Văleanu, conducătorul meu de doctorat, iar, pe urmă, profesorul ieșean Vasile C. Nechita condus la doctorat tot de Ivanciu Nicolae Văleanu, apoi Costin Murgescu, eu și alții – odată cu revederea unora dintre cele mai importante cărți ale sale, am utilizat și monumentalul volum al Elenei Manoilescu. O doamnă deosebită, soția sa care l-a stimulat efectiv în activitate –, carte cu titlul *Prin ochii soției. O biografie subiectivă a lui*

Mihail Manoilescu, apărută spre sfârșitul anului 2018 în Editura Spandugino, București. Chiar dacă nu sunt de acord cu tot ceea ce doamna, decedată, la rândul ei, în 1959, ne spune în carte – lucrarea are la bază un jurnal al ei zilnic, detaliat despre Mihail Manoilescu, ideile sale, familia lor, jurnal ținut încă după logodna lor din 1919 – consider și eu că Mihail Manoilescu face parte dintre geniile neamului românesc date de Moldova. El alături – desigur, poate pe un alt plan și la alte dimensiuni – de universalii Mihai Eminescu, Nicolae Iorga, apoi Ion Creangă, Mihail Sadoveanu, dar și colonelul Al.I. Cuza, Domnul Principatelor Unite și alții, proveniți dinspre zona Botoșanilor, a Tecuciului și Humuleștilor, a Pașcanilor etc. Ce or fi având oare, în mod deosebit, asemenea plaiuri moldave? Soarele, ploaia, câmpia, dealurile, pământul, oamenii, inteligența lor, blajinitatea, molcomitatea lor? Abnegația lor, curajul lor, patriotismul lor? Cu siguranță din toate acestea. Nu sunt doar numele citate genii ale neamului românesc, sunt și alții, proveniți din toate zonele țării, Transilvania, Banat, Oltenia, sudul etc. Am scris și de ei și voi mai scrie.

1. Mihail Manoilescu. „Friedrich List al României", după cum îl caracterizau cercetători din Italia, Germania, Franța și nu doar ei. În opinia mea, o asemenea comparație cu marele economist german, promotor al protecționismului și al „economiei naționale" – comparație măgulitoare în fond – limitează dimensiunile științifice ale ideilor sale. Manoilescu, român, nu a fost doar „al României". Reverberațiile tezelor sale, cu unele accente mai particulare și mai profunde decât la germanul List – s-au întins și se întind și astăzi „actuale" asupra Europei și lumii economice în general. Prin Manoilescu, fenomenul dezvoltării a căpătat un veșmânt modern și o logică impecabilă la un secol după creația – și ea excepțională – a lui Friedrich List. Vom vedea demonstrațiile. Manoilescu „a citit cartea timpului", scria soția lui. Eu completez: a citit această carte deoarece avea instrumentele necesare, știa să citească în ea. Nu poate oricine, respectiv fel de fel de ignoranți chiar cu funcții foarte înalte, care își arogă rolul de vizionari. El era un veritabil și mare erudit. Manoilescu se naște în 9 decembrie – tot în predestinatul decembrie – 1891, la Tecuci, provenind dintr-o familie cu origini boiernașe. Începe școala la Iași, unde se va muta de mic. La 9 ani rămâne orfan de tată în urma unui accident stupid al acestuia – s-a înecat făcând baie în Prut. Va urma școala mai departe, la Liceul Național din Iași. Mihail și frații ai săi vor reveni, dar, cu traiul și educația doar în grija mamei, institutoare cultivată și sensibilă, puternică totuși, dedicată cu totul familiei.

Mihail va termina liceul la Iași – și în școala primară și în liceu a fost mereu premiant, citea imens, reflecta la fel de mult – iar în 1910, dorind să devină inginer și lăsând pasiunea dreptului de-o parte, în urma unui examen va intra „întâiul" la Școala de Poduri și Șosele din București, „mama" Politehnicii – respectiv a Universității tehnice din Bucureștii de astăzi. Va absolvi primul, ca șef de promoție, în 1915. Șef de promoție a fost și tatăl său, la Academia Mihăileană, cu ceva ani în urmă. Să mai spunem că tatăl său, institutor, director de școală, a avut unele vederi socialiste. La fiul său le vom regăsi unele, da, altele, nu. Cu mintea sa sclipitoare, cu personalitatea sa multilaterală, tânărul Mihail Manoilescu „vedea" meseria de inginer, dincolo de elementele tehnice respective, perfect stăpânite, și ca o meserie a culturii, cu un orizont deosebit, deschisă spre economie, spre țară, spre lume. Înclina, balanța, fără să neglijeze pregătirea și funcțiile sale tehnice, spre ceea ce mai târziu se va numi „inginer-economist", și spre ceea ce deja se numea „economist", Înalta Academie de Studii Economice, Industriale și Comerciale din București deja funcționând din 1913. Și dacă în tehnică a fost o minte iscoditoare și un inventator remarcabil, în economie, în condițiile parcurgerii a numeroase lecturi de Finanțe și mai ales de Economie Politică – volumele clasicilor Smith și Ricardo, dar și Malthus și Say, volumele lui Marx, ale Școlii Marginaliste etc. – se va dovedi un autentic revoluționar, răsturnând teoria clasică pe baza unor argumente irefutabile. După cum scria în cartea sa „Mersul ideilor economice la români", profesorul Costin Murgescu, urmaș valoros al lui Mihail Manoilescu, acesta „a realizat prima străpungere românească în gândirea universală". Și ce străpungere. Și nu a fost singura a lui.

2. Licențiat al Școlii de Poduri și Șosele, Mihail Manoilescu va lucra ca inginer „poziția I-a inferioară" la Ministerul Lucrărilor Publice, fiind detașat în ultima zi dinaintea intrării României în război la Direcția

Munițiilor, să lucreze pentru armată. A fost autorul unor invenții deosebite (tunuri, obuziere) pentru artilerie. După Primul Război Mondial va deveni șef de serviciu, director adjunct, director și director general. Va funcționa ca secretar de stat, pe urmă ministru în guverne liberale și în cel al mareșalului Averescu ș.a. Cadru în care, deși tânăr, va marca puternic scena politică și socială românească, prin inițierea și conceperea unor legi și hotărâri cu ample ecouri în economie: cea privind „egalizarea salariilor" – respectiv o primă grilă de salarizare a funcționarilor statului în România, la bază aflându-se, unitar, importanța muncii. Pe urmă, rezolvarea unor probleme privind impozitele ș.a. Va deveni conducător la Direcției Refacerii Industriale din Ministerul Lucrărilor Publice, având un aport hotărâtor în conceperea unor Programe de anvergură națională destinate refacerii țării în noua sa etapă de după război, țară devastată de lupte și moarte, dar biruitoare și încrezătoare în viitor. Va organiza, îndruma și coordona organizarea de expoziții și târguri industriale, veritabili lianți pentru întreprinzătorii români din diferite provincii ce nu se prea știau între ei. Va înființa Oficiul de Studii Industriale, de Statistică Industrială etc. Este fondatorul Buletinului Industriei și al procesului de unificare – în timp și spațiu – al legilor industriale. Să mai notăm că în 1919 se va căsători cu d-ra Elena Vellan, de familie burgheză, autoarea cărții amintite. Îi va fi extrem de dedicată.

3. Se va retrage, mai târziu, din mai multe asemenea funcții, concentrându-se – cu experiența practică și teoretică dobândită – pe elaborarea unor lucrări cu o anvergură națională și chiar internațională evidentă. Precum „Țărănism și democrație" (1922), „Neoliberalismul" (1923), „Politica producției naționale", (1924), continuând pe această cale o alta dintre lucrările sale, respectiv „Problema despăgubirilor de războ și în special a celor cuvenite industriei" (1919) consecutivă primului său discurs politic din 1918, remarcat de Nicolae Iorga.

Va fi senator apoi, va a avea și alte funcții. Va ține conferințe la Institutul Social condus de marele sociolog Dimitrie Gusti, va avea misiuni în Italia, în problema spinoasă a reglementării unor datorii de război. Iar în 1931, pentru o perioadă de 4 luni, va fi Guvernator al Băncii Naționale – înlăturat de regele Carol al II-lea datorită unor neînțelegeri privind despăgubiri solicitate de Carol al II-lea pentru Banca Blank. De același Carol al II-lea la aducerea căruia în țară – „Restaurația" – Mihail Manoilescu, sperând în mai bine în raport cu „Regența", contribuise decisiv. Se va ocupa de mai multe variante ale „Legii conversiunii datoriilor agricole" o lege extrem de însemnată etc.

Până spre 1930 Mihail Manoilescu era deja consacrat o mare valoare. Ca o personalitate științifică complexă, chiar pe arena mondială. Era gânditor, economist, sociolog, politolog, om politic, profesor, industriaș, publicist. În 1929, publicase la Paris, în Editura Giard, în limba franceză, cartea sa ce va deveni celebră în literatura economică: „La théorie du protectionnisme et de l'échange international", apărută apoi și în Portugalia, Marea Britanie, Italia sau Germania, Brazilia etc. Vom reveni asupra ei. Din perspectiva amintită a inginerului care trebuia să acumuleze cunoștințe dincolo de cele strict tehnice, respectiv pe cele economice, înființează la Politehnica din București o „Catedră de Economie Politică", pe care o va conduce strălucit până la finele lui 1944, când va fi dat afară. „Noul regim" cu „exigențele" lui și cu specialiștii lui, mulți de la croitori și cizmari la consilierii sovietici. Va fi Președintele Camerei de Comerț și Industrie.

Cum spuneam, prezentarea, analiza lucrărilor sale, elogioase, vor fi realizate în unele dintre cele mai mari și mai prestigioase în plan internațional, reviste de economie, de Economie Politică, de sociologie, sociale, ale timpului, din Franța, Belgia, Italia, Spania, Marea Britanie, Brazilia, Statele Unite etc. – unele dintre acestea, renumite și astăzi. Iată câteva exemple: ziarul vienez „Neue Freie Presse", ziarul italian „Il Bo", „Journal de Geneve", „Mercure de France", reviste precum franceza „Revue d'Économie Politique", revistele germane „Europäische Revue", „Weltwirtschaftliches Archiv" etc., etc. Au fost foarte multe. Să mai spunem că Manoilescu își ținea conferințele în străinătate, la instituții dintre cele mai prestigioase, în limbile țărilor respective, în franceză, germană, italiană, chiar portugheză, în care vorbea și scria fluent. În țară a avut propriile sale publicații, de exemplu, pentru mulți ani, „Lumea Nouă". Deci nu citate, ci cohorte de pagini despre gândirea lui.

Manoilescu va publica în 1934 lucrarea „Le Siècle du corporatisme" („Secolul corporatismului"), Edit. Alcan. Pe urmă în 1937, la Paris, „Le parti unique – institution politique des Regimes nouveau", în 1938 „Încercări în filozofia științelor economice", în 1942 „Rostul și destinul burgheziei românești" etc. Sunt scrieri ce vor avea succes. Chiar dacă cu mai multe din ideile sale astfel nu sunt de acord – de exemplu Manoilescu spunea că secolul XIX a fost „secolul democrației", ceea ce consider că nu este adevărat, și că secolul XX va fi „secolul organizării", ceea ce cred că iară este fals. Și mai pot continua – toate ultimele cărți amintite au avut succes mare la publicul avizat. Cel puțin au dezvoltat reflecții și dezbateri. Ceea ce, până la sfârșit, este unul din scopurile unei lucrări. De altfel, se știe că Mihail Manoilescu lucra intens – împreună cu alți economiști europeni – la o carte care să finalizeze clar definițiile și înțelesurile termenilor din Economia Politică, ca toți, referindu-se astfel, să vorbească aceeași limbă. Lucrarea a rămas neterminată... Pe urmă, deși în tinerețea lui relativă, mai multe din ideile lui erau apreciate de tineri legionari, având în vedere și naționalismul său,

nu după multă vreme drumurile s-au despărțit. Nu a fost nici prieten, nici amic de idei, nici cu Codreanu și nici cu mult mai nestăvilitul Horia Sima. N-avea cum, ținând cont de tezele și țintele diferite. Ce avea „Omul și pogonul" cu teoria productivității și a schimburilor internaționale. Nimic... Oricum, deși „corporatist", Mihail Manoilescu nu a fost nici nazist, departe de asta, nu a fost nici strict filogerman, nu a promovat exterminarea oamenilor etc.

Pe o astfel de personalitate, acumulând multe simpatii în epocă, din partea unor oameni politici importanți și nu doar, regele Carol al II-lea a decis să-l folosească pentru a ieși dintr-un impas politic pe care-l generase atât situația europeană și internațională încordată, cât și mai multe stângăcii și erori ale sale în calitate de Dictator al statului român. Îl va numi, dar, ministru de Externe, într-un guvern prezidat de industriașul Ion Gigurtu, guvern instalat în vara lui 1940, după luarea Basarabiei de către sovietici și înainte de Diktatul de la Viena. Totuși, cum politica mare nu ține seama de presupusele simpatii mici și nici de inteligența și profesionalismul ieșite din comun ale ministrului de Externe, la Viena Manoilescu a fost mințit, umilit, batjocorit atât de partea germană – Hitler și negustorul de vinuri la origine Joachim Von Ribbentrop – cât și de partea italiană – „latinii" Mussolini și contele Ciano. Și care, indiferent ce ar fi făcut România, guvernul și Manoilescu, se pare că aveau în agendă – după cum scria nu doar doamna Elene Manoilescu – ca crestele Carpaților să fie controlate de către germani și unguri – în care germanii aveau mai multă încredere decât în români și Carol al II-lea – probabil în perspectiva apropiatului război al Germaniei contra URSS. În 30 august 1940 a fost, așadar, un Diktat iar Consiliul de Coroană de la București a fost nevoit să-și dea acordul. Ne-a fost răpită o bună parte din Transilvania – Satu Mare, Oradea, Arad, Cluj etc. – teritoriu cu milioane de români și aici majoritari chiar față de maghiari. Manoilescu, conștient de cumplitul rapt teritorial, a leșinat în ziua respectivă de 2 ori. În orele premergătoare semnării documentului și după ce el a fost nevoit să-l semneze pentru România, întorcându-se în țară sub supravegherea continuă a medicului.

Și de data aceasta, însă, a făcut un lucru care, practic, anula actul Diktatului de la Viena. L-a semnat doar el, în învălmășeala creată de leșinul său, nemaisemnalând că, potrivit rigorilor, pe actul respectiv trebuia obligatoriu, pentru România, și a doua semnătură, a lui Valer Pop, celălalt delegat al României la Viena. Și așa a rămas, ceea ce ridică evident semne de întrebare fundamentale asupra valabilității legale a nefastului Diktat. Procedură grav eronată, am spune astăzi, ceea ce îi distruge efectele... Dar ce conta asta, atunci, când Germania – și nu mai puțin Italia – mințeau în politică de ieri pe azi și de azi pe mâine și își exercitau puterea cu mitralierele, tunul, tancurile și avioanele. N-a luat nimeni în seamă.

4. Dar ne referim mai în detaliu, la contribuția lui Mihail Manolescu în domeniul Economiei Politice. O contribuție strălucită. Nu sunt puțini cercetătorii care afirmă că Mihail Manoilescu a fost mult prea mare pentru ca poziția, uneori oscilantă, a politicianului să poată anula partea perenă a operei sale. Manoilescu nu poate fi ignorat. Dimpotrivă. Deoarece prin ampla fundamentare a necesității și posibilității dezvoltării industriei în toate țările lumii, el și-a dobândit un loc de seamă în panteonul gândirii economice românești și universale. „Bijuteria coroanei" operei lui este amintitul „La théorie du protectionnisme et de l'échange international", volum scris în lb. franceză. Cartea a apărut târziu în românește, prin 1976, sub îngrijirea și a ginerelui autorului, ing. Valeriu Dinu, după ce apăruse în germană, în italiană, în mai multe țări. Cu adevărat o operă monumentală, nu atât prin dimensiunile ei, cât prin conținutul ei, răsturnând o întreagă viziune asupra dezvoltării. Nu comparăm, dar, să nu uităm că Albert Einstein a scris 3 rânduri și o formulă modificând astfel întreaga noastră civilizație după 1945 încoace; că cele câteva zeci de pagini ale „Manifestului Partidului Comunist", volumul lui Marx și Engels au schimbat întreaga arhitectură a lumii pentru 150 de ani și încă, că o carte ca Biblia ne-a schimbat și ne schimbă în bine viața de peste 2000 de ani etc.

Dar să revenim la Manoilescu, la „Teoria productivității". Cum să ne dezvoltăm, lăsând industria doar la unii și preferând în schimb o agricultură cu o slabă productivitate? Deci preferând un „statu quo" pe care numeroase țări – economii din Europa Centrală și Orientală, din America Latină, din Asia l-au avut, l-au menținut în secolele XIX și XX? După ce Revoluția industrială – în speță revoluțiile industriale, trecerea de la lemn la cărbune și metal, la producție mare, la electricitate, la utilizarea produșilor țițeiului, la metalurgie și construcții de mașini etc. – a izbândit amplu în Anglia, Franța, Germania, Statele Unite, Japonia ș.a.? Nici vorbă, scria Manoilescu, în acest fel sunt realizate doar interese ale unor state dezvoltate – care își conservă avantajele – și neglijate interesele unor state slab dezvoltate, ce rămân într-o astfel de stare. Mihail Manoilescu folosește astfel demonstrații economice cât se poate de pertinente, chiar perene. Scria că știința de până la el ne spune că „această împărțire între țări industriale și țări agricole este bogăție pentru ambele categorii sau chiar bogăție și mai mare pentru țările agricole. Istoria ne învață că, cel puțin în ultimul veac, bogăția a fost destinată țărilor industriale și sărăcia a fost destinată țărilor agricole. Or, cum istoria nu minte, știința trebuie să mintă." Chestiunea nu este deloc simplă. Și vom vedea ce.

5. Până la Manoilescu, necesitatea dezvoltării industriei în țările agrare era privită mai ales din două unghiuri. Iată: a) Era contestată fiind considerată

perdantă pentru ele, cerințele de produse industriale urmând să fie acoperite de economiile dezvoltate – ceea ce era privit ca foarte bine și o să vedem de ce. b) Era acceptată din postura unui sacrificiu necesar pe care aceste economii mai slab dezvoltate erau dispuse să-l facă, locuitorii urmând să cumpere produsele autohtone chiar dacă acestea erau, de multe ori, mai scumpe sau de o calitate mai slabă decât produsele respective din economiile dezvoltate. Se treceau cu vederea și consecințele pozitive în amonte și aval ale dezvoltării industriale naționale. Deseori, cele 2 planuri de analiză amintite se interferează.

De altfel, încă din vremea lui Ricardo – sfârșit de secol XVIII și început de secol XIX, dar și după aceea –, iar mai apoi, în lumina tezelor unor economiști contemporani care au preluat și dezvoltat teoria costului factorilor – a costurilor comparative – de la economistul englez – este vorba mai ales de tezele lui Hecksher, Ohlin și Samuelson, au mai fost și alții – strategiile amintite mai sus blocau de fapt – chiar dacă nu o recunoșteau – dezvoltarea țărilor agrare creând avantaje evidente economiilor dezvoltate. Fiecare trebuia să facă ceea ce se pricepea. Unii cu coasa, alții cu mașinile. Dacă era nevoie de mașini sau alte produse complexe de acest fel, trebuia liber total la importuri. În acest sens țin să reamintesc că Războiul de Independență al Statelor Unite contra stăpânirii engleze a fost generat, printre altele, dincolo de o serie de taxe înrobitoare, mai ales de faptul că americanii, colonii, aveau interdicție de a produce orice, chiar și potcoave atât de necesare pentru caii din ținuturile americane. Dacă era nevoie de potcoave, se aduceau la prețuri grele, din Anglia.

Așadar, era un statu-quo pentru economiile mai înapoiate, deopotrivă vădindu-se șanse mari de progres pentru țările mai dezvoltate. Dar cum susținea Ricardo o astfel de concepție, arătând că, așa, toate țările se vor îmbogăți? Prin celebrul său exemplu referitor la schimbul de stofe și vin dintre Anglia și Portugalia. Să vedem. Pe bună dreptate, prestigiosul cercetător englez pornește de la interdependențele dintre economii. Ele au fost, sunt și vor fi, acum se manifestă cu o putere mult mai mare. Izolaționismul, autarhia astăzi înseamnă, practic, deces economic. Și dacă, dintr-o astfel de perspectivă, Adam Smith releva necesitatea ca țările să se specializeze în economie, în schimburile internaționale pe acele produse pentru care au „avantaje absolute" în ce privește costul factorilor, mai ales productivitatea pe care o au, D. Ricardo face un pas înainte. El relevă necesitatea specializării economiilor pe acele produse pentru care se vădesc nu neapărat „avantaje absolute", ci sunt valabile și „avantaje relative" din perspectiva costului factorilor.

De exemplu, chiar dacă Portugalia poate produce stofe cu o eficiență ceva mai mare ca Anglia, ea ar trebui să facă doar vin deoarece eficiența ei în producția vinului îi va aduce un câștig mai mare decât dacă ar produce și vin și stofe. Stofele să le importe din Anglia pentru că astfel își economisește forță de muncă pe care o poate utiliza cu randament mult mai mare și cu câștig pentru țară în producția vinului. Cu alte cuvinte, dacă un medic este un grădinar mult mai bun decât grădinarul său, el trebuia să rămână la medicină, lăsându-l pe grădinar la treburile lui. Ricardo scrie în acest sens: „Într-un sistem de libertate a comerțului, fiecare țară își consacră în mod natural capitalul și munca acelor genuri de activități care îi sunt avantajoase... Stimulând activitatea, recompensând talentul și folosind în modul cel mai eficient forțele speciale oferite de natură, acest sistem distribuie munca în mod cât mai folositor și cât mai economicos – în timp ce, prin sporirea masei generale a produselor, el răspândește avantajul general și leagă printr-o țesătură comună de interese și relațiuni societatea universală a națiunilor, de la un capăt la altul al lumii civilizate. Acesta este principiul care face ca vinul să fie produs în Franța și Portugalia, ca grâul să fie produs în America și Polonia și ca obiectele de metal și alte bunuri să fie fabricate în Anglia". Un citat mai lung dar edificator privind concepția lui Ricardo. La o primă vedere, nu ai cum să nu-i dai dreptate. Numai că lumea economică din vremea sa și de mai apoi era divizată în economii naționale, ele, progresul lor reprezentau celulele ca atare ale progresului general. Numai că în schimburile internaționale produsele de prelucrare complexă aduceau profituri, inclusiv profituri sociale, mult mai mari decât produsele de primă prelucrare. Că orice țară trebuia, voia să-și modernizeze economia și că în cadrul respectiv și nu în general trebuiau obținute cele mai mari profituri. Că un sistem de libertate a „comerțului" aproape că n-a existat și nu există, cel mai adesea „libertatea" ca atare fiind erodată de interese contrare. Că, în economiile decalate, statele dezvoltate exportă deseori, chiar și la prețuri foarte ridicate, produse de o mult mai slabă calitate comparativ cu produsele similare pe care le consumă ele. Cine „să tragă" mai mult profiturile din resursele și activitatea unei economii? Mai mult cei din afară sau cei dinăuntru? Teme de reflecție.

6. Cum abordează Mihail Manoilescu teoria lui D. Ricardo, la circa 120-130 de ani de când a fost formulată? Românul pornește de la teza „costurilor aferente" a lui Mihai Eminescu, pe care o dezvoltă într-o manieră remarcabilă. Pe de o parte, M. Manoilescu nu ocolește problema reducerii costurilor de producție și a comparării lor între state. Socotește, însă, că într-o economie mai înapoiată, reducerea costurilor și creșterea calității produselor se află în strânsă legătură cu sporirea productivității. Iar un rol esențial în amplificarea productivităților în statele mai puțin dezvoltate îl are tocmai descentralizarea dezvoltării industriale a lumii. Dintr-un astfel de unghi, calculul lui Ricardo, generând un statu-quo al evoluției

industriale în economiile decalate, nu i se pare corect. El spune că industria trebuie dezvoltată și în aceste economii. Dar ele nu vor pierde astfel, irosind muncă socială? Nu, afirmă Manoilescu, lansând judecata sa ce va deveni celebră. Anume, „ceea ce comparăm noi atunci când recomandăm industrializarea țării, nu este cantitatea de muncă pe care o cheltuim noi pentru a realiza anumite produse, cu cantitatea de muncă pe care o cheltuiesc străinii. Ceea ce ne interesează pe noi – și ceea ce este într-adevăr concludent când trebuie să decidem pentru sau împotriva industrializării – este să comparăm cantitatea de muncă românească pe care am cheltuit-o pentru a realiza produsele industriale în țară cu cantitatea de muncă românească pe care ar trebui s-o cheltuim pentru a realiza produsele agricole cu care am fi nevoiți să plătim – în lipsa unei industrii – produsele industriale ale străinătății". Or, potrivit tuturor calculelor, efectuate minuțios de Manoilescu, dezvoltarea industriei se vădea astfel un câștig pentru o țară cu aspirații, și nu o pierdere. De altfel, economistul român concluzionează scriind „spune-mi nu numai ce cumperi ci și cu ce plătești dacă vrei să-ți spun de cumperi scump sau ieftin". Semnificativ.

Așadar, până aici Manoilescu răspunde la întrebarea „de ce este necesar să fie dezvoltată industria națională", antamând ideea că un asemenea proces nu este o pierdere, cum arăta Ricardo, ci un imperativ. Din care chiar se câștigă, socialmente. Merge însă mai departe relevând că afirmarea industriei naționale nu este un sacrificiu necesar, acceptat, pentru populația autohtonă obligată să cumpere produse mai scumpe și de o calitate mai slabă decât cele ale străinătății. Această afirmare industrială este, de fapt, o cale de progres, sunt vitale marile reverberații și intercondiționări pozitive pe care industria le are în economie, ajungându-se, într-un final, în timp, la productivități sociale comparabile cu cele ale străinătății.

Mihail Manoilescu adâncește cercetarea sa astfel. Economistul român susține că într-o țară sau alta, trebuie calculată o productivitate medie a muncii. Iar acele ramuri industriale sau altfel, a căror productivitate se situează deasupra acestei productivități medii trebuie dezvoltate, ele constituie o șansă de profit social în țara respectivă. Se amplifică productivitatea în general. Deci, nu „costurile comparative" ar fi esențiale, ci acest aspect. Activitățile cu o productivitate sub media națională constituie, însă, în viziunea românului, realmente o problemă. „Pe o economie națională întemeiată doar pe producția orezului și a porumbului nu se poate asigura viitorul unui popor, nu se poate stabili o specializare", scria Manoilescu care prezintă, în toate aceste direcții, din nou calcule minuțioase. Să mai spunem că Manoilescu nu recomandă neglijarea agriculturii naționale, în numeroase țări, de regulă, cu o productivitate sub media națională. Dimpotrivă, având în vedere satisfacerea cerințelor vitale ale populației, el susține necesitatea de a investi în domeniu relevând tendința pozitivă spre o agricultură industrială. Este perspectiva din care M. Manoilescu se referea la „trecerea de la ritmul agricol, la ritmul industrial", iar aceasta la nivelul întregii economii. Cu alte cuvinte, în nici un caz, în asemenea condiții, dezvoltarea industrială nu se vădea „un sacrificiu necesar", ci un câștig evident pentru o țară dispusă să facă eforturile pentru constituirea capitalurilor trebuincioase, pentru calificarea mai bună a forței de muncă, pentru relații corespunzătoare și de cooperare în cadrul internațional. Niciodată economistul român nu a pledat pentru o economie autarhică, ci pentru o economie deschisă spre lume, în pas cu lumea.

7. Se impun câteva precizări. Germanul Karl Marx s-a referit în „Capitalul" său, volume apărute în a doua jumătate a secolului XIX, la „exploatarea omului de către om", a muncii de către capital, teză în parte valabilă, în parte discutabilă. Deoarece întreprinzătorul, managerul capitalist sunt cei care „văd" și determină, în bună parte, progresul societății. Fără ei, în condițiile capitalismului, muncitorul nu ar avea unde să se angajeze, unde să fie „exploatat". Or, Manoilescu a sesizat, primul, putem spune, la o altă scară, chiar un fenomen real: exploatarea, pe plan internațional, a statelor agrare de către statele industriale, argentinianul Raul Prebisch venind mult mai târziu decât Manoilescu cu celebra sa teorie a „foarfecelui prețurilor". Tocmai în acest sens românul reafirma faptul că „în schimbul nostru cu străinătatea, noi trimitem munca a 10 oameni din agricultura noastră pentru a cumpăra munca unui singur om din industria occidentală". Deloc în regulă. Iar în 1933, Manoilescu bazat pe concepțiile sale economice și vizionar, scria: „Fascismul și bolșevismul au făcut amândouă prea mult pentru a distruge unitatea spirituală a Europei și prea puțin pentru a construi în locul ei o unitate spirituală nouă". Adăugând, mai apoi, din perspectiva bătrânului continent încă răvășit de urmările războiului și măcinat de marea criză economică din 1929-1933: „Europa care a fost stăpânul și modelul lumii, stăpân nu mai este, model poate să mai fie încă, dar cu condiția să se unească". Și câtă dreptate are.

Totodată, în aceeași linie vizionară, Manoilescu, în 1931, arăta referitor la anumite bulversări care s-ar petrece în economia mondială pornind și de la considerente demografice: „Evoluția industrială a Indiei și Chinei, progresul industrial al țărilor noi ar putea împiedica Europa să-și plaseze produsele în viitor. O nouă adaptare ar fi necesară pentru ca Europa să păstreze încă în univers o poziție predominantă". Să ne înțelegem: în 1931 India era încă cea mai mare și destul de înapoiată colonie britanică, iar China, slab dezvoltată, era dominată în principal de Japonia... Manoilescu mai scrie: „Care va fi forma cooperării economice europene? Fi-va o federație politică?" Sigur

că era vorba de un spirit științific excepțional, dar și de o intuiție genială care-i permitea să vadă fenomene și procese cu mulți ani înaintea altora. Și tot Manoilescu scria astfel: „Numai după ce marea inegalitate dintre națiuni va ajunge să fie atenuată, numai atunci, iar nu acum, pe bazele statu-quo-ului, se va putea încerca o colaborare internațională echitabilă și folositoare tuturor." Principiul convergenței și coeziunii de astăzi? Iată-l într-o formă clarvăzătoare la Mihail Manoilescu.

8. Întotdeauna protecționismul a făcut ușor prozeliți. Statele dezvoltate de astăzi – Marea Britanie, SUA, Franța, Germania etc – atunci când nu erau dezvoltate au fost sever protecționiste: „Să ne protejăm ca să ne putem dezvolta." Nu mai acționau atunci „costurile comparative" de la Ricardo, acționa „naționalul" Fr. List. Devenind dezvoltate, aceste țări ca și altele s-au vădit adepte ale liberului schimb: realizau produse de calitate, mai ieftine, multe, și atunci aveau nevoie de debușee în toată lumea, fără nici un fel de restricție. Era tot o politică protecționistă, pentru ele, așezată însă invers. Era un protecționism mascat. În schimb, statele mai puțin dezvoltate dacă încercau – sau încearcă – să fie cât de cât protecționiste, cu unele filtre, cu politici filtrante față de produsele străine erau și sunt sever criticate, intimidate: „atentează la libertate, la libertatea lumii, la drepturile oamenilor pentru a avea un trai mai bun." De multe ori stăpânite de corupție, cu plasa vechilor interese încă bine întinsă, mai ales statele foste colonii, dar nu doar ele, și din acest motiv au avut decalaje penibile. Ele se află multe, astăzi, pe trepte esențiale ale mizeriei: o bună parte din populația lor „trăiește" – individul – doar cu câțiva cenți pe zi. Mult mai sus, dar într-o situație cu unele elemente asemănătoare, se află România și alte state ca ea. România care, o bună perioadă după 1989, și-a distrus ea însăți economia, în speță consistent industria, mult din agricultură, infrastructurile sunt „la pământ" etc. Nu s-a protejat și nu se protejează față de agresivitatea și forța unor investitori, întreprinzători străini. Sunt profitori care au acționat astfel, dinăuntru și din afara țării, și care au acumulat pe calea corupției averi aproape inimaginabile: ce le-a păsat și le pasă lor de țară. Țin cu dinții de pozițiile și de bogățiile lor, nesupărați aproape de nimeni. Dar să revenim.

Pentru protecționism ca sacrificiu necesar în contul progresului au pledat mari economiști ai lumii, de la amintitul german Fr. List la americanul Carey, curente de politică economică evidente în Franța, românii P.S.Aurelian, Al.D. Xenopol, George Barițiu, I.N. Angelescu, Ștefan Zelein etc.: „la umbra stejarilor puternici cresc mai greu copacii tineri". Or, cum aminteam, Manoilescu a basculat o asemenea gândire, demonstrând că dezvoltarea cu cap a industriei într-o țară mai puțin avansată nu este un sacrificiu, ci un progres. Până spre anii 1960 și chiar mai pe urmă, spre finalul „Celor 30 de ani glorioși", în Europa și în lume politicile protecționiste, de fapt cele în interpretarea lui Manoilescu, au avut un rol de seamă. De multe ori, însă, protecționismul s-a conjugat bine, pe segmente, cu libertatea economică, și ea necesară, iar rezultatele nu au fost rele. Dimpotrivă.

Oricum, a marca o dihotomie între protecționism și libertatea economică, liber-schimbism, mi se pare o greșeală. Ori una, ori alta, ar fi prea simplu, am discuta despre dezvoltare în termeni de școală primară. Teoria, teoriile lui Manoilescu rămân și acum actuale în esența lor, cu semnificațiile lor. Mai ales în condițiile creării de comunități dintre state, prin liberă voință și consimțământ, prin accept din partea fiecărei țări pentru o serie de reglementări generale. Mai ales în condițiile globalizării, când practic „totul interferează cu totul". Unitatea de raportare se extinde, nu de puține ori, de la țară la comunitate și, deseori, la lumea întreagă, la lumea globală. Te poți dar dezvolta foarte bine și în avantajul tuturor și în condițiile aplicării teoriei costurilor factorilor. Depinde de situație, de la caz la caz, de capacitatea de a negocia, generalizările fără argumente au fost și sunt mai mereu păgubitoare. Vezi, de pildă, bătălia cruntă pentru resurse între mari consorții, cu sprijinul marilor puteri. Și cu „cumpărare" de interese în statele decalate. De multe ori consorțiile au în spate putere politică imensă. Și invers.

Așadar, dacă în aceste comunități, uniuni, dacă în instituțiile lumii globale sunt lezate „drepturile egale" pentru toate țările, se vădește, cu siguranță, o gravă problemă. Avem o dublă măsură. Iar atunci, statele, economiile lovite, de regulă mai mici, mai slabe, reintrând în matricea lor de interese inițiale, se pot apăra tocmai în lumina concepției lui Manoilescu. Să nu cerem, totuși, economiilor dezvoltate să fie „sfinții" lumii, „milostivii" lumii de astăzi, pentru că nu sunt. Nu au cum să fie. Au investit imens în economiile lor, în progresul lor tehnico-științific, în școlile lor de toate felurile și nu le putem pretinde să dea mereu la alții în virtutea „asigurării coeziunii". Țările mai slab dezvoltate au propria lor responsabilitate pe care trebuie să o ia foarte în serios. Noi nu prea ne-am luat-o. Noi am distrus cât am putut de mult... Sigur că, mai ales de 20-30 de ani sunt fenomene acute, care modifică oarecum un astfel de tablou. De pildă poluarea, bolile, epidemiile, pericolul armelor nucleare... Fenomene ce nu cunosc granițe. Mai puțin sau deloc vizibile în „anii Manoilescu". Ceea ce amplifică responsabilitatea statelor dezvoltate mari poluante, mari consumatoare, nu doar pentru propriul destin, ci pentru întreg globul. Ceea ce amplifică și responsabilitatea statelor decalate pentru destinul lor și chiar al lumii. Noi suntem în U.E. și trebuie să ne străduim cât mai mult astfel.

9. Cum scria recent un fin, un sensibil analist francez – Emmanuel Waresquiel – trăim în „Era bănuielii". Bănuieli „locuite", generate de imaginar, fantasme, de gelozii sau frică, de rivalități și sfidări.

Înlocuirea eredității monarhice prin alegeri, trecerea de la o societate de ordine, de ordonanțe, de corporații, la o societate, cel puțin în teorie, egalitară și atomizată, o societate a unor indivizi relativ izolați și cărora le dăm libertatea în schimbul delegării puterii, a creat, fără îndoială, condițiile înfloririi acestei ere, a „bănuielii". Mihail Manoilescu s-a referit la acest lucru cu aproape o sută de ani înaintea lui Waresquiel. Și pentru că suntem, totuși, în „era bănuielii," îl putem bănui pe economistul român de geniu sau de un mare și folositor talent? Talentul este atunci când, intrinsec, datorită unor calități native, șlefuite și amplificate însă, deseori, de un mare travaliu, faci ceva mai bine, mult mai bine poate decât alții care încearcă să facă același lucru ca tine. Vezi mai bine ca ei sau vezi ceva acolo unde ei nu văd nimic. Iar geniu – firește, nu vorbim de geniul răului – înseamnă să faci ceva esențial, fundamental, în premieră, durabil din perspectiva progresului uman, care să fie de folos umanității.

Definițiile date sunt incomplete, ca orice fel de definiții. Dar chiar și dintr-o astfel de perspectivă cu lacune, în domeniul creației economice Mihail Manoilescu a fost și în ansamblu și în multe detalii, deseori genial. Desigur, și geniile se compară, există unități de măsură. Într-un fel a fost imensul, fantasticul Leonardo da Vinci de la a cărui moarte celebrăm, în 2019, o jumătate de mileniu – a decedat în Franța, la Clos-Lucé, la Ambroise, în 2 mai 1519 – și căruia umanitatea îi închină astăzi un întreg turneu, încă din toamna anului trecut cu escale la Sao-Paolo, Moscova, Berlin și care continuă, și într-o altă lumină, poate ceva mai scăzută, dar oricum variată, vie, fără culori sumbre, genial a fost Manoilescu. Și am văzut de ce. Am scris, nu o data, despre unele dintre marile genii ale lumii. Nu demult despre Martin Luther, iară mai demult despre excepționalii căpitani de industrie din Statele Unite, de la Henry Ford la Guggenheim, apoi despre Friedrich List și despre unul dintre părinții cooperatismului, Friedrich Wilhelm Raiffeisen ș.a. Să-l prețuim, dar și pe Mihail Manoilescu, pe acest mare și, din păcate, mult prea puțin studiat la noi savant român.

10. Era înspre final de an, în 19 decembrie 1948, pe la amiază, când câțiva oameni cu figuri aspre, dure, hotărâte s-au prezentat la marele economist acasă cu ordin de percheziție. Mai fuseseră și altele iar Mihail Manoilescu mai fusese arestat de câteva ori. După circa 2 ore, au ridicat caiete, cărți, acte și i-au cerut profesorului de Economie Politică – care de prin 1945 își cam vânduse tot, proprietăți, lucruri din casă etc., fiind rămas fără slujbă și nefiind primit nicăieri – „Să meargă să dea o declarație." „O simplă declarație, i-au spus oamenii securității lui Dej doamnei Elena Manoilescu, nu vă speriați, se întoarce repede înapoi acasă." Doamna Manoilescu nu s-a speriat și, împreună cu întreaga familie, știindu-l nevinovat, l-a tot așteptat să se întoarcă. O zi, o lună, luni, ani... Dar nu s-a mai întors niciodată. A murit în pușcărie în 30 decembrie 1950. După 2 ani de bătăi, chinuri și suferințe. Iar familia a știut despre moartea sa doar prin 1959. Ce canalii, ce ticăloși înveterați, alogeni, dar și neaoși. Și cei care gândeau, și cei care executau. Așa și-a recompensat țara pe unul dintre cei mai mari savanți ai săi. Nu a fost niciodată membru al Academiei Române.

Cu sau fără onorurile pe care nu le-a pretins niciodată, Mihail Manoilescu a fost și rămâne o personalitate strălucitoare a științei economice românești și universale. Nu a fost un posibil clarvăzător magic în timp, precum Nostradamus. A fost un om foarte lucid care și-a susținut ideile cu calcule riguroase, a fost un futurolog de seamă. A avut și unele idei greșite din perspectiva noastră de acum, dar cine n-are. Oricum, s-a vădit și se vădește un mare om. Când Spania, pe urmă Italia, apoi Brazilia, Portugalia, Argentina etc. afirmă că și-au clădit economiile moderne pe baza doctrinei marelui economist român, când Franța, Belgia, Statele Unite etc., îi prețuiesc valoarea, nu este deloc puțin.

Bibliography:

Manoilescu, Mihai, *Theorie du protectionisme e t de l'echange internationel*, Edit. Marcel Giard, Paris, 1929

Manoilescu, Mihai, *Doctrinele și teoriile noastre în lumina criticei / Our Doctrines and Theories as Viewed by Critics*, Analele economice și statistice, nr.3-5/1937

Manoilescu, Elena, *Prin ochii soției. O biografie subiectivă a lui Mihail Manoilescu / Through the Eyes of the Wife. A Subjective Biography of Mihail Manoilescu*, Edit. Spandugino, București, 2018

Nechita, Vasile C., *Doctrina economică și corporatistă a lui Mihail Manoilescu / The Economic and Corporate Doctrine of Mihail Manoilescu*, rezumatul tezei de doctorat, ASE București, 1971

Popescu, Dan, *Civilizație și industrie / Civilization and Industry*, Edit. Albatros, București, 1980

Popescu, Dan, *Istoria gândirii economice. Din antichitate până la începutul secolului al XIX / The History of Economic Thought. From Antiquity to the Beginning of the 20th Century,* Continent, Sibiu-București, 1994